

**MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE ÇOK KİMLİKLİ BİR MÜTERCİM:
AVAN-ZÂDE MEHMED SÜLEYMAN**

*Eshabil BOZKURT**

Özet: Bu makalenin amacı; bilim, kültür ve edebiyat tarihimizde birbirinden farklı kimlikleriyle öne çıkan Avan-zâde Mehmed Süleyman'ın yaptığı edebî ve ilmî tercümelere değinilerek mütercim kimliğini bu tercümelere yazdığı ön söz ve son sözler tanıklığında ve çeviribilim bağlamında irdelemektir. Avan-zâde, Meşrutiyet Dönemi'nde hikâye ve roman gibi edebî türlerde olduğu kadar mesleği olan eczacılık ve diğer ilmî sahalar ile ilgili yazdığı telif eserler ve yine aynı alanlarla ilgili yaptığı tercümelerle, çıkardığı dergi ve gazetelerle, kıyafetnameden yıldıznameye, aşçılıktan tarih ve edebiyat tarihine kadar çok geniş bir yelpazedeki eserleriyle dönemin ses getiren isimlerinden birisi olmuştur. François Coppée, Ponson du Terrail, Alexandre Dumas, Victor Hugo gibi Avrupa'nın önde gelen müelliflerinden yaptığı edebî tercümelerin yanında müellifi bilinmeyen çok sayıda ilmî ve edebî eser de tercüme etmiştir. Bu tercümeler içerisinde dönemin özelliklerinden birisi olarak görülen müşterek tercüme de bulunmaktadır. Türk tercüme tarihinde, yaptıkları tercümelerle adlarından söz ettiren mütercimlerden Süleyman Tevfik, İskender Ferari ve Sisak Ferid ile müşterek tercüme yapan ve elliden fazla tercümesi bulunan Avan-zâde'nin mütercim kimliği üzerine müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması ve eserlerine yazdığı ön söz ve son söz gibi bilgilendirici metinlerin çeviribilim bağlamında oldukça önemli bilgiler içermesi, bu çalışmaya sevk eden başlıca unsurlardır. Makaleye Alman çeviribilim kuramcısı Hans J. Vermeer'in “iş, işveren, amaç” kavramlarının önemli bir yer tuttuğu “skopos kuramı” kuramsal temel olarak alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Tercüme Tarihi, Avan-zâde Mehmed Süleyman, Skopos kuramı.

**A Translator With Multi-Identities In The Constitutional Period: Avan-
Zâde Mehmed Süleyman**

Abstract: This article aims to refer to the scientific and literary translations rendered by Avan-zâde Mehmed Süleyman who stands out in our nation's scientific, cultural and literary history thanks to his various aspects as well as his diverse social identities and also to analyse him in terms of his identity as a

* *Kırklareli Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Kırklareli.*

translator in the context of translation studies regarding the prefaces and epilogues he wrote for his translations. He succeeded to be one of the leading intellectual figures who came into prominence in Meşrutiyet (Constitutional) Period not only by producing a wide variety of original works including literary works such as novels and stories; scientific works on pharmacy, which was his own profession, and on other branches of science along with some other works on various fields namely typology, history, literary history, astrology, etc., but also by publishing journals and newspapers and carrying out translations, as well. In addition to the literary translations he made from the works of renowned authors in Europe such as François Coppée, Ponson du Terrail, Alexandre Dumas, Victor Hugo; he also translated numerous anonymous scientific and literary works. Joint translations which were a characteristic of the specified era can also be found among these very translations by Avan-zâde Mehmed Süleyman. The fact that there has hitherto been a lack of specific academic study on Avan-zâde's identity as a translator, who has more than fifty translations some of which are joint translations made together with some of the leading translators of the time such as Süleyman Tevfik, İskender Ferari and Sisak Ferid, who are among the prominent names in Turkish translated literary history and also that the enlightening and informative texts like prefaces and epilogues he wrote for his works are of much value in regard to the context of translation studies have been the prime motives to initiate this very academic study. As a theoretical framework, this very article is based on the Skopos Theory by the German translation studies theorist Hans J. Vermeer, in which the theoretical concepts such as "skopos", "commission", "commissioner" are of the essence.

Key Words: Turkish Translated Literary History, Avan-Zâde Mehmed Süleyman, Skopos Theory.

1. Giriş

Bu makalede tıptan tarihe, yemek tarifinden atasözlerine, romandan edebiyat tarihine, yıldıznameden kıyafetnameye kadar pek çok alanda ortaya koyduğu telif ve tercüme eserler ile kültür, edebiyat ve bilim tarihimizde önemli bir yer tutan gazeteci, müellif, mütercim ve eczacı vb. farklı kimliklere sahip Avan-zâde Mehmed Süleyman'ın Osmanlı/Türk tercüme tarihindeki yeri, müellif ve mütercim kimlikleri incelenerek bilgilendirici metinler ışığında, Hans J. Vermeer'in "skopos" kuramı çerçevesinde ve çeviribilim bağlamında irdelenecektir. Makalenin temel sorunsalı, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan bu eserlerin Latin harflerine aktarılmamış olup müellifin/mütercimin ve yaşadığı dönemin telif/tercüme poetikalarının tespitinde ön söz/son söz gibi önemli bilgiler içeren metinlerden istifade edilmemiş olmasıdır. Bu nedenle, makalenin inceleme nesnesini oluşturmak amacıyla Avan-zâde Mehmed

Süleyman'ın telif eserlerinin ve tercümelerinin bir listesi hazırlanarak hangi türde ne gibi eserler verdiği tespit edilecek ve makalede daha çok mütercim kimliği üzerinde durulacaktır. Mütercim kimliği hakkında bilgi edinebilmek için kendi ağzından çıkan ifadelere yani tercüme eserlerine yazdığı ön söz ve son söz gibi metinlere başvurmak amacıyla ön söz ve son söz yazdığı tercümeleri belirlenerek bu ön söz ve son sözler Latin harflerine aktarılacak ve yer yer de günümüz Türkçesi ile makalede zikredilecektir.

2. Kuramsal Çerçeve

Makaleye kuramsal çerçeve olarak Alman çeviribilim kuramcısı Hans J. Vermeer'in "skopos" kuramı temel alınacaktır. Vermeer, kuramına Yunan kökenli bir kelime olan ve "amaç" anlamına gelen "skopos" adını vermiştir. Vermeer, "Skopos and Commission in Translational Action" (1989) başlıklı çalışmasında çeviriyi içine alan çeviriye ilişkin her tür eylemin adından da anlaşılacağı bir eylem olarak düşünülebileceğini, her eylemin bir amacının, maksadının olduğunu, dolayısıyla "skopos"un bir çevirinin amacı ya da maksadı için kullanılan teknik bir terim olduğunu söyler (s. 173).

"İş, işveren, amaç" kavramları Vermeer'in kuramında önemli bir yere sahiptir. Vermeer, çeviriye ilişkin her tür eylemin bir amacının ve gerçekleştirilme biçiminin olduğunu, bunun da eylem görevini veren müşteri ile görüşülerek belirlendiğini ifade eder ve "amacın belirlenmesi çevirmen için çok önemlidir" der (s. 174). Bu kurama göre çevirmen bir "uzman"dır (s. 174).

Kuramda öne çıkan bir diğer kavram da kuramın adı olan "amaç"tır. Bu konuda kurama getirilen eleştirilerden birisi Vermeer'in çalışmasında alt başlık açıp belirttiği üzere her eylemin bir amacının olamayacağı yönündedir (s. 176). Kavramın gönderme yaptığı üç nokta verilmiştir:

- a) Çeviri süreci, dolayısıyla da bu sürecin hedefi,
- b) Çevirinin sonucu, dolayısıyla da çeviri metnin işlevi,
- c) Çeviri biçimi, dolayısıyla da bu biçimin niyeti.

"Çeviribilimde Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru" (2008) başlıklı makalesinde Işın Bengi-Öner, bu üç maddeyi şöyle sıralar: "Bunlardan biri çeviri süreci, yani bir anlamda çevirinin hedefi; bir diğeri çevirinin sonucu, yani bir anlamda çevirinin işlevi; bir başkası da çeviri yöntemi, yani yöntemin amacıdır" (s. 164). Vermeer, "amaç" ve "çeviri" kavramlarıyla ilgili her çeviri işinde bir amaç bildirimiminin açık ya da örtük olarak bu işin yapılabilmesi için ifade edilmiş olması gerektiğini, çeviri yapan birisinin özgür iradesi ile bu işi yapmayı seçtiğini, kişinin kendisinin ya da bir başkasının ilk adımı attıktan sonra çeviriye başladığını, her iki durumda da kişinin bir "iş"i gözeterek hareket ettiğini söyler (182).

Avan-zâde'nin mütercim kimliği, Vermeer'in bu söylemleri doğrultusunda eserlerinin listesi verildikten sonra incelenmeye çalışılacaktır.

3. Avan-zâde Mehmed Süleyman'ın Hayatı ve Eserleri

3.1. Hayatı

Avan-zâde'nin hayatı ile ilgili bilgilere yer veren kaynak sayısı oldukça sınırlıdır. En temel kaynak, *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*'dir. Bunun dışında Kültür ve Turizm Bakanlığı internet sitesi, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi¹ ve Mert Sandalcı'nın (2011) *Eczacı*'da yayımladığı yazısından ulaşılmaktadır. Yaşadığı dönemde Süleyman Tevfik gibi tanınmış kalemler tarafından yazılan hatıra türü eserlerde çok az da olsa adı geçen Avan-zâde, 1871'de İstanbul'da doğup 1922'de İstanbul'da vefat etmiştir. Beşiktaş Askeri Rüştiyesi ve Darülfünun Tıp Fakültesi Eczacı Mektebi'nde okumuştur. Haydarpaşa Askeri Tatbikat Mektebi'nde Fransızca ve Fizik derslerinde muallim muavini olarak görev yapmıştır. 1902'de yönettiği *Musavver Terakki* dergisinin Rus-Japon savaşıyla ilgili yayını Rusya'nın tepkisini çekince, 1903'te Kudüs'e sürülmüştür. 1907'de Kahire'ye kaçan Avan-zâde, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'a dönmüş ve yüzbaşı rütbesiyle Sıhhiye-i Askeriye Tercüme ve İstatistik Kısmı'na memur olarak atanmıştır. *Musavver Terakki*, *Malumat*, *İkdam*, *Sabah*, *Tanin*, *Tercümân-ı Hakikat* gibi çeşitli gazete ve dergilerde çalışmıştır.

Kişisel hayatı ve eserleri hakkında pek fazla çalışma bulunmayan Avan-zâde ile ilgili Avan-zâde'nin ideal kadın anlayışı üzerine *Erdem* dergisinde (2012) Beyhan Kanter tarafından hazırlanan "Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Savunuculuğunda Gelenekçi Bir Yazar: Avan-zâde Mehmed Süleyman" başlıklı makale ve *Eczacı* dergisinde (2011) Mert Sandalcı tarafından hazırlanan "Avan-zâde Mehmed Süleyman Bey" başlıklı makaleler bulunmaktadır. Bunların dışında *Sefiller* çevirisi üzerine Zeynep Kerman (1978) tarafından yapılan "1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçeye Yapılan Tercüme Üzerinde Bir Araştırma" başlıklı çalışmada Avan-zâde'nin *Sefiller* tercümesi de değerlendirilmiştir. Ayrıca Avan-zâde'nin *Sefiller* tercümesi, Erol Kılınç tarafından yeniden hazırlanmış ve Ötüken Neşriyat tarafından da 2013 yılında yayımlanmıştır.

Eserlerinin ön sözleri incelendiğinde hayatına dair bilgilere rastlamak mümkündür. *Eczacılar Mahsus Muhtıra* (1329/1910) isimli tercümesinin "İfâde-i Mahsûsa" başlıklı ön sözüne "muhterem meslektaşlarıma" şeklinde bir hitap ile başlaması onun bir eczacı olduğunu göstermektedir. Avan-zâde için

¹ Burada Avan-zâde'nin hayatına dair yer alan bilgiler, YKY tarafından çıkarılmış olan *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*'nden alınmıştır.

hayatını mesleğine, vatanına, vatanın gençlerine ve ebeveynlerine hizmete adanmış, çok kimlikli bir şahsiyet olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Eserleri

Derlemeci, tarihçi, edebiyat tarihçisi, eczacı, müellif, mütercim, gazeteci vb. birçok kimliğe sahip olan Avan-zâde'nin eserleri, telif-tercüme ve ilmî-edebî gibi genel birer tasnife tabi tutulabileceği gibi tarih, tıp, eczacılık, ilm-i nücûm, edebiyat, edebiyat tarihi, açılış, psikoloji, ticaret vb. konulara göre de tasnif edilebilir. Aşağıda listesi hazırlanan telif ve tercüme eserler, Seyfettin Özege Katalogu, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, İsam Kütüphanesi ve Taksim Atatürk Kitaplığı kataloglarının taranması sonucu elde edilmiştir. Eserlere ön söz yazılmış ise yayın tarihinden sonra ön sözün hangi başlık ile verildiği belirtilmiştir. Telif ve tercüme olarak iki grupta verilen eserler, kronolojik olarak sıraya konulmuştur.

3.2.1. Telif Eserleri

- *Kızlara ve Hanımlara Jimnastik* (?)
- *Musavver ve Mükemmel Yeni Osmanlı Takvimi* (1310/1892), İfâde-i Mahsûsa
- *Muharrir Kadınlar* (1311/1893)
- *Musavver Takvim-i Cihân* (1311/1893)
- *Musavver ve Mükemmel Yeni Takvim-i Maârif* (1311/1893)
- *Rehniümâ-yı İdâre-i Beytiyeden Musavver Leke Risalesi* (1311/1893), İfâde
- *Japonya* (1312/1894)
- *Çocuklara Mahsus Hikâye Cüzdanı* (1314/1895)
- *Tertib-i Cedîd Musavver Osmanlı Takvimi* (1314/1895)
- *Bin Bir Çeşid* (1315/1897), İfâde-i Mahsûsa
- *Nevsal-i Nisvân* (1315/1897)
- *Bayram Gecesi* (1316/1898)
- *Receb'in Nişanlısı* (1316/1898)
- *Teyzenin Kurnazlığı* (1316/1898)
- *Üç Güzeller* (1316/1898)
- *Kuvvet Yemekleri ve Kuvvet İlaçları* (1323/1905)
- *Gençlere Sıhî ve Tıbbî Gizli Nasihatler* (1326/1908), Bir İki Söz
- *Ahrar mı İttihad mı?* (1327/1909)
- *Şeref Sokağı Esrarı* (1327/1909), İfâde
- *Gençlerde İstimnâ Bi'l-Yed* (1328-30/1910-11)
- *Muabbir yahut Yeni ve Mükemmel Tabirname* (1329/1911), Mukaddime
- *İdrar Tahlili* (1330/1911), İfâde-i Mahsûsa
- *Kadın Esrarı* (1330/1911)

- *Musavver ve Mükemmel Kıyafetname* (1330/1911), Kıyâfetnâme Dair Birkaç Söz
- *Rehber-i Muâmelât-ı Zevciyye* (1330/1911)
- *Tılsım, Sihir, Büyü* (1330/1911)
- *Trablusgarb ve Devlet-i Âliye-İtalya Vakâyi-i Harbiyesi* (1911), Muharririn İfâdesi
- *Ulûm-ı Hafiyeden Ayna ile Keşf-i İstikbâl* (1330/1911)
- *Ulûm-ı Hafiyeden Yıldızname* (1330/1911), Bir İki Söz
- *Yalnız Erkeklerle Mahsus Adem-i İktidâr* (1330/1911)
- *Gizli Tertibler* (1331/1912), Bir İki Söz ve Gizli Tertibler
- *İlm-i Ahvâlî'l-Kadem* (1331/1912)
- *İlm-i Kehânet-Kendi Kendine Sihirbazlık* (1331/1912), İfâde-i Mahsûsa
- *İlm-i Serâir* (1334/1915)
- *Malûmat²* (1334/1915)
- *Aile Aççısı 100 Türlü Çorba Pişirmek Usulü* (1335/1916)
- *Aile Aççısı 100 Türlü Sebze Pişirmek Usulü* (1335/1916), Bir İki Söz
- *Aile Aççısı 100 Türlü Yumurta Pişirmek Usulü* (1335/1916), Bir İki Söz
- *Aile Eczanesi Alman Usulü* (1335/1916), Aile Eczahânesi Hakkında Birkaç Söz
- *Alman Askeri ve Almanya'da Hayât-ı Askeriye* (1335/1916)
- *Alman Kadınları* (1335/1916)
- *Alman Letâifi* (1335/1916)
- *Alman Muharrirleri* (1335/1916)
- *Alman Terbiyesi* (1335/1916)
- *Alman Usulü Ticaret ve Servet Usulleri* (1335/1916), Bir İki Söz
- *Alman Usulü Tütün İçmek* (1335/1916)
- *Alman Usulüyle Çocuk Yetiştirmek* (1335/1916)
- *Almanlar Gibi Kuvvetli ve Uzun Boylu Nasıl Olmalı* (1335/1916)
- *Almanya Devleti* (1335/1916)
- *Almanya Tarihi* (1335/1916)
- *Baha ile Şefika* (1335/1916)
- *Ergenlik* (1335/1916)
- *Gözlerdeki Esrar ve Göz Hıfzı's-sıhhası* (1335/1916)
- *Hamam ve Melahat* (1335/1916)
- *Kadın Hastalıklarından Seyelân-ı Ebyaz* (1335/1916), Bir İki Söz
- *Kadın Saçları* (1335/1916)
- *Kuvvet İlaçları* (1335/1916)
- *Mide Hastalıkları* (1335/1916)
- *Musavver ve Mükemmel İlm-i Sîmâ* (1335/1916)

² Fennî, edebî, sıhhî resimli gazetedir.

- *Semirmek Usulleri ve Zayıflamak Çareleri* (1335/1916)
- *Sihhat, Kuvvet ve Melahat Nokta-i Nazarından Ne Yemeli ve Nasıl Yaşamalı* (1335/1916)
- *Sinir Hastalıkları* (1335/1916)
- *Uyuz Hastalığı ve Kolayca Tedavi Çareleri* (1335/1916)
- *Adem-i İktidârın İlacı* (1336/1917)
- *Bel Soğukluğu* (1336/1917)
- *İngiliz Kadınları* (1336/1917)
- *İspanyol Nezlesi* (1336/1917), Bir İki Söz
- *İzdivaçta Büyücülük* (1336/1917)
- *Sihhat Mufası* (1917)
- *Tifüs yahud Lekeli Humma* (1336/1917), Mukaddime
- *Yeni ve Mükemmel Son Rehber-i İzdivaç* (1338/1919), İfade-i Mahsûsa
- *Meme Hıfzı 's-Sihhası* (1921)

3.2.2. Tercümelere

- Alexandre Dumas : *Kanlı İntikam* (?)
- François Coppée : *Oyuncu Kız* (?)
- Gaston Bergeret : *Şeytan Kaya Cinayeti* (?)
- Gustave Laven : *Muhâfaza-i Sihhat* (1310/1892), İfade
- - : *Deniz Kızı Froe Adalarında* (1314/1896)
- - : *Karmen* (1315/1897)
- - : *Mükemmel Hazîne-i Letâif* (1315/1897), İfade-i Mahsûsa
- Alphonse Karr : *Âlicenâb Kız* (1315/1897)
- A. Blvnr : *Gizli Oda* (1316/1898)
- - : *113 Numaralı Hâne*³ (1317/1899)
- Fortune du Boisgobey: *Omnibüs Cinayeti* (1318/1900)
- Ponson du Terrail : *Şeytan Mağaraları* (1318/1900)
- - : *Japonya ve Japonyalılar* (1320/1902)
- - : *Fennî Eğlenceler* (1322/1904), İfade-i Mahsûsa
- Alexandre Dumas : *Monte Kristo* (1327/1909)
- Victor Hugo : *Sefiller* (1327-28/1909-10)
- Ponson du Terrail : *Rokanbol* (1328/1910)
- - : *Eczacılara Mahsus Muhtıra* (1329/1911), İfade-i Mahsûsa
- Jules Lermina : *Lord Hop* (1329/1911)
- - : *Muhît-i Tefeyyüz*⁴ (1329/1911), Birkaç Söz

³ Avan-zâde, bu eseri İskender Ferari ile birlikte tercüme etmiştir.

- Robert Kraft : *Altın Gölü*⁵ (1330/1911)
- - : *Gizli Lisan* (1330/1911)
- - : *Kısır Kadınlar* (1330/1911)
- - : *Kızları Nasıl Evlendirmeli* (1330/1911)
- - : *Aza Seçirmesi* (1331/1912)
- - : *Güzel Prenses-Saray Entrikaları*⁶ (1331/1912)
- - : *Zengin Kızı-İzdivaç Entrikaları* (1331/1912)
- - : *Dilber Kontes* (1333/1914)
- Goron : *Masum Kız-Esrarengiz Paket* (1333/1914)
- - : *Alman Durûb-ı Emsâli* (1335/1916), Bir İki Söz
- - : *Bir Aktrisin Akıbeti* (1335/1916)
- - : *Dilber Kız yahud Bir Genç Kızın Serencâmı*
(1335/1916)
- - : *Doktorun Esrarı* (1335/1916)
- - : *Gizli Çekmece* (1335/1916)
- - : *Güzel Hemşire yahud Bir Mahkûmun Kızları*
(1335/1916)
- - : *İki Dost Deli mi Akıllı mı?* (1335/1916)
- - : *İki Hemşire* (1335/1916)
- - : *İki Rakib* (1335/1916)
- - : *Ulûm-ı Hafiyeden-İlm-i Kıyâfet*⁷ (1335/1916)
- - : *Ormanda Bir Kadın Cesedi* (1335/1916)
- - : *Polislerin Katili* (1335/1916)
- - : *Sevdalı Kız ve Polis Hafiyesi Bernar* (1335/1916)
- - : *Şüpheli Kadın* (1335/1916)
- - : *Yeşil Maske* (1335/1916)
- - : *Zehirli İlaç* (1335/1916)
- - : *Zehirli Yüzük* (1335/1916)
- - : *Katil Kadın yahud Müdhiş Bir Cinayet* (1335-
38/1916-19)
- - : *Milyoner Kız yahud Yeşil Elmas* (1335-38/1916-19)
- - : *Yankesiciler Muallimi* (1335-38/1916-19)
- - : *Dilenci Sevdalı Kız* (1336/1917)
- Klod Lemetri : *Çalgıcı Kız* (1336/1917)

⁴ Süleyman Tevfik ile birlikte hazırlanan bu eser, Fransızcadan Türkçeye lügattir.

⁵ Bu eseri, Sisak Ferid ile birlikte tercüme etmiştir.

⁶ Bu eseri, Sisak Ferid ile birlikte tercüme etmiştir.

⁷ Bu eser, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde tercüme eser olarak gösterilmiştir. Herhangi bir ön söz bulunmadığı için telif mi tercüme mi olduğu belirtilmemiştir. Kütüphane kataloğuna istinaden bu çalışmada da tercüme eserler listesine dâhil edilmiştir.

- Ponson du Terrail : *Maskeli Kadın* (1336/1917)
- - : *Mavi Parmaklar yahud Kanlı Hayal* (1938/1919)

4. Mütercim Kimliği

Elli üç tercümenin yer aldığı yukarıdaki liste, edebî ve ilmî olmak üzere iki grupta incelenebilir. Kırk üç eser edebî, on eser ise ilmîdir. Avan-zâde'nin ilmî eser tercümelemleri arasında okurları hem eğlendirip hem de onların istifâde etmesini sağlamak amacıyla tercüme edilmiş olan fennî eğlence kitabı, Alman atasözleri kitabı, Süleyman Tevfik ile birlikte hazırlanan Fransızcadan Türkçeye lügat ve mesleğine binâen eczacılık ve sağlık ile ilgili eserler de vardır. Bu eserlerin ön söz ve son sözleri tanıklığında Avan-zâde'nin mütercim kimliğinin Vermeer'in kuramında yer alan şu üç kavrama göre sınıflandırılıp incelenmesi mümkündür:

4.1. İş

Muhâfaza-i Sıhhat'in (1310/1892) “İfâde” başlıklı ön sözünde en büyük nimetin ve en kıymetli hazinenin vücut sağlığı olduğunu, vücudun sağlıklı olmadığı zamanlarda insanın insanlık vazifesini layıkıyla ifa edemeyeceğini, sıhhatini muhafazaya gayret etmeyenlerin vücutlarına suikaste bulduklarını ifade eden mütercim, eserin kaynağının Doktor Gustav olduğunu söyler (s. 1-2). Bu tercümede dikkat çekici noktalardan birisi, müterciminin “âdâtımıza ve usûl-i ta'ayyüşümüze muvâfık olmayan yerlerini tayy ve bazı mertebe tevzîh ve ilave ile lisanımıza naklettim” (s. 2) ifadesinin, eserin ilmî bir eser tercümesi olmasına rağmen çevirmenin erek kültüre ve erek okur kitlesine uygun olmayacağını düşündüğü yerleri tercüme etmeme, bazı yerleri açıklayarak nakletme ve de bazı ilaveler yapma gibi bir tercüme anlayışının olduğunu gösterir. Skopos kuramına göre mütercim, “çeviri işi”nin “uzman” kişisidir. Bu tercümede “uzman” olan mütercim, erek kültürü hedefleyerek eseri tercüme ettiğini yani “çeviri işi”ni erek kültür için yaptığını belirterek yönteminin amacını da göstermektedir. Bir amaç bildirimi söz konusudur.

Mükemmel Hazîne-i Letâif'in (1315/1897) “İfâde-i Mahsûsa” başlıklı ön sözünde mütercim/müellif, eserin hem tercüme hem telif olduğunu, bazı parçaların Fransızca ve diğer Avrupa dillerinden tercüme edildiğini (s. 1) söylerken mütercimin son sayfada bir resmi yer almakta ve altında da kısaca kitaptaki bazı fıkraların Fransızca ve Almandan tercüme edildiği, bazısının da bu tür Türkçe eserlerden alıntı olduğu bilgilerine yer verilmektedir (s. 231).

“Çeviri işi”nin bazen tek mütercim tarafından üstlenilmediği durumlar da vardır. Bu durumlardan birisi müşterek tercümedir. Mütercimin edebî tercümelemlerinde göze çarpan bazı özelliklerden birisi de bu müşterek tercümedir. *113 Numaralı Hâne* (1317/1899) isimli eseri İskender Ferari, Robert Kraft'ın *Altın Gölü* ve müellifi bilinmeyen *Güzel Prenses-Saray Entrikaları* isimli

eserleri Sisak Ferid ile birlikte tercüme ederken *Muhî-i Tefeyyüz* isimli Fransızcadan Türkçeye lügati ise Süleyman Tevfik ile birlikte hazırlamıştır.

Bir diğer müşterek tercüme örneği ise *Altın Gölü* (1330/1911) isimli eserdir. Avan-zâde ile Sisak Ferid'in müştereken tercüme ettiği bu eserin ön sözünde, tercüme edilecek roman seçimi kadar güç bir iş olmadığını belirten Sisak Ferid; Avan-zâde Mehmed Süleyman, İbrahim Kemal ve İsmail Halid ile birlikte bir hey'et-i tahrîriye oluşturarak çeşitli dillerde yazılmış olan ve Avrupa ve Amerika'da yüz binlerce basılıp satılan romanları seçerek tercüme etmeyi ve yayımlamayı kararlaştırdıklarını ifade eder (s. 1). Bu eserin seçiminde rol oynayan en önemli faktörlerden birisi Avrupa ve Amerika'da tekrar tekrar basılıp adeta nüshaların yağma edilircesine rağbet görmesidir.

4.2. İşveren

Mütercim bazen kendi işvereni olurken bazen de bir işverenin verdiği işi yapan kişi olur. Her iki durum da Avan-zâde'de görülmektedir. Avan-zâde'ye göre eser tercüme etmek zordur, onun kadar zor olan bir başka iş daha vardır: tercüme edilecek eserin seçimi. *113 Numaralı Hâne*'nin (1317/1899) "İfâde-i Mahsûsa" başlıklı ön sözünde bu duruma değinen mütercim, bu eserin birçok Batı diline nakl ü tercüme olunduğunu ve çok rağbet gördüğünü, İskender Bey ile de Türk okurlarının uzun kış gecelerinde vakitlerini hoşça geçirmeleri için son derece meraklı olan bu cinâî romanı tercüme ettiğini ifade eder (s. 1-2). Bu eserin seçiminde bir ustadan, üstat kabul edilen dönemin bir diğer önemli mütercimi olan Mahmud Sadık Bey'den bir nevi icazet babında görüş alındığı Mahmud Sadık Bey'in Avan-zâde'ye yazdığı cevabnâme makamındaki mektuptan anlaşılmaktadır. Avan-zâde, bu mektubu esere aynen ilave etmiştir. Mahmud Sadık, mektupta Avan-zâde'nin *113 Numaralı Hâne*'yi tercüme etmek istediğini ve bu hususta kendi görüşlerine başvurduğunu, kendisinin de cinâî romanları pek sevmediğini ancak Fransa'dan forma forma gelen bu romanın ilk formasını okuduktan sonra diğerlerini merakla beklediğini, emsali arasında bunun en iyisi olduğunu, Türk okurlarının da severek ve isteyerek okuyacağını dile getirmiştir (s. 3). Mahmud Sadık ayrıca bir usta edasıyla bu romanın seçiminde ve tercümesinde Avan-zâde'yi iki durumdan dolayı tebrik eder: Birincisi böyle bir eseri Türk okuru ile buluşturması, ikincisi ise İskender Efendi ile birlikte tercüme etmesidir. Bu tercümede, skopos kuramında geçen "işveren" terimi hem çeviri eylemini başlatan ve işveren konumundaki mütercimin kendisi hem de işi onay vererek ikinci kez başlatan Mahmud Sadık için kullanılabilir.

Avan-zâde, Ponson du Terrail'den tercüme ettiği *Rokanbol* (1328/1910) isimli eserin "Bir İki Söz" başlıklı ön sözünde bu eserin dilimize tercüme edilmemiş olmasını bir eksiklik olarak görür ve Rumca ve Ermeniceye ikişer üçer defa nakledildiğini, bir sahifesini okuyanın romanı bitirmeden elden

bırakmayacağını belirttiği romanın cinâî ve târihî olduğunu söyler (s. 1). Bu eserin tercümesinde de karşılaşılan isim, dönemin tanınmış isimlerinden birisi olan Yani Efendi'dir. Çeviri sürecini başlatan kişidir. "Selamet Kütüphanesi" adıyla bir kütüphane kurarak roman külliyatı oluşturmak istemiş ve ilk roman için de Avan-zâde'ye müracaat etmiştir. Avan-zâde'nin *Rokanbol*'ü tavsiyesi üzerine Yani Efendi, bu eserin Avan-zâde tarafından tercüme edilmesinde ısrarcı olmuştur. Dolayısıyla bu tercümede süreci başlatan gizli işveren olarak mütercimin kendisini göstermek yanlış olmaz. Sürecin görünen işvereni Yani Efendi, gizli işvereni ise Avan-zâde'dir. Avan-zâde hem eserin tercümesini tavsiye ederek süreci başlatmış hem de çeviri işini üstlenmiştir.

Güzel Prenses-Saray Entrikaları (1331/1912) isimli eserin tercümesinde süreci başlatan isim mütercimlerden birisidir. Burada mütercim Sisak Ferid, hem süreci başlatan işveren hem de süreci yürüten, çeviri işini üstlenen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. "Mütercimin İfâdesi" başlıklı son sözde Avan-zâde, Avrupa'da müelliflerin din ve ahlak diye bağırduklarını, eserlerin insanlara güzel ahlak konusunda rehberlik etmelerinin asıl gaye olduğunu söyler (s. 2459). Ahlak ve fen vurgusu, eğlendirirken müstefid etme gayesi Tanzimat Dönemi roman tercümesinde eser seçimini etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Avan-zâde'nin döneminde de bu gayenin devam ettiği görülmektedir.

4.3. Amaç

Eczacılar Mahsus Muhtıra (1329/1911) isimli tercümesinde "cerâid-i Franseviyeden ma'lûmât-ı mühimme ve müfidenin tercüme ve cem' ü telfikiyle" (s. 2) meydana getirdiği bu eserinde "her eczacının def'-i müşkülâta muvaffak olmak suretiyle müstefid olabileceğini" belirten Avan-zâde maksadının bu suretle memlekete, mesleğe ve meslektaşlarına bir hizmet olduğunu söyler (s. 2). Bu tercümedeki amacının erek kültüre hizmet olduğunu açık bir şekilde dile getiren mütercim, burada hem işveren hem de çeviri işini üstlenen kişidir.

Fennî Eğlenceler'in (1322/1904) "İfâde-i Mahsûsa" başlıklı ön sözünde eserin on bir lisana nakl ü tercüme olunduğunu, memleketimizde çıkarılan Avrupa gazetelerinin hangisi açılrsa mutlaka fennî bir eğlenceye yer verildiğini, Fransa'da yedi kez baskısının yapıldığını söyler (s. 2-3). Bu eser birkaç kez tercüme edilmiş ve ciltler hâlinde yayımlanmıştır. Amaç bildiriminin burada açık olmasa da örtülü bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Mütercimin bu tercümedeki amacı, Avrupa'da olan ve bizde olmayan türdeki eserleri Osmanlı/Türk okuru ile buluşturmadır.

Alman Durûb-ı Emsâli'nde (1335/1916) Almanların büyüklüğüyle şöhret kazanmış olan merhum bir kralı olduğunu, Prusya kralı Büyük Frederik, bu zatın birçok eser verdiğini, bu eserlerden bir tanesinin birçok hekimâne fikir ve

mülâhazayı hâvî olduğunu, bunların bir kısmını ve bazı Alman atasözlerini alıp tercüme ettiğini söyler (s. 1-2). Tercüme edilen parçalardaki amacın, hekîmâne fikirleri içermesi olduğu belirtilmiştir. Örtülü bir şekilde de olsa yine bir amaç bildirimini görülmektedir.

Erek kültür için yapılan tercümelerde ahlâkî bir gayenin güdüldüğü söylenebilir. Bu gaye tercüme edilecek eser seçiminde ön planda tutulmuş ve mütercim tarafından bizzat ifade edilmiştir. Aşağıdaki tercüme buna örnek gösterilebilir:

Kitâb-hâne-i Sûdi’de “Aile Romanları” başlığı ile bir seri tercüme başlatılmıştır. Bu serinin ilk eseri Avan-zâde tarafından tercüme edilen *Güzel Hemşire yahud Bir Mahkûmun Kızları*’dır. Bu eserin “Aile Romanları Hakkında Bir İki Söz” başlıklı ön sözünde mütercim hem bu seri hem de roman hakkında bilgiler vermektedir. O dönemde neşredilen romanlar içerisinde bir ailenin her ferdi tarafından yüz kızarmadan okunabilecek ciddî ve fennî romanlar olduğu gibi ailelere zarar verebilecek, aile fertlerinin ahlakını bozabilecek mahiyette olan romanlar da olduğunu söyleyen mütercim, Avrupa ile Türk yayın dünyasını karşılaştırarak Avrupa’da çocuklar, genç erkek ve kızlar, hanımlar, aileler için ayrı ayrı gazete, dergi ve kitapların yayımlandığını, bunun da sebebinin ve hikmetinin terbiyevî ve ahlâkî gaye olduğunu dile getirir (1335/1916, 1-2). Mütercim, cinâî olmasının yanında meraklı, ahlâkî, ictimâî ve ailevî olan bu tercümeyle Avrupa’daki bu uygulamanın bizdeki ilk örneği olarak gösterir.

Farklı zamanlarda farklı mütercimler tarafından tercüme edilen eserlerden birisi de *Sefiller*’dir. Bu eserin de yaklaşık otuz sene evvel Şemseddin Sâmî tarafından tercümesine başlandığını ancak fâzıl-ı muhterem Sâmî Bey’in ömrünün vefa etmediğini belirten Avan-zâde, hemen hemen her Avrupa diline tercüme edilen ve devrin bir düstûr-ı ahlâkî olan bu eserin dilimizde tam tercümesinin bulunmamasını büyük bir noksanlık olarak gördüğünü söyler (1327/1909, 2). Mütercimin eser seçiminde yine görüldüğü üzere tanınmış Avrupa müelliflerinin meşhur eserlerinin dilimizde bulunmaması ve eserin ahlak noktasında örnek teşkil edecek bir mahiyette bulunması etkili olmuştur.

Ahlâkî istifadenin yanında okurların vakitlerini hoşça geçirmeleri de ön sözlerde dile getirilen bir başka durumdur. *Ormanda Bir Kadın Cesedi*’nin (1335-38/1916-19) “Birkaç Söz” başlıklı ön sözünde Avan-zâde, tercüme için güzel eser seçiminin gerekliliğinden ve kış mevsiminin yaklaşması dolayısıyla okurların, her bir aile ferdinin o uzun kış gecelerini istifadeli eğlencelerle hoş ve tatlı bir surette geçirebilmeleri için bu eseri tercüme ettiğini belirtir (s. 1).

Avan-zâde’nin tercümelerinde döneminin sansür uygulamalarını da görmek mümkündür. *Monte Kristo*’nun (1327/1909) “Bir İki Söz-Kâri’lerime” başlıklı ön sözünde mütercim, eserin otuz kırk yıl önce tercüme edildiğini ancak kendi dönemine uygun olmadığını, eserin resimlerle süslenecek yeniden tercümesinin zorunlu olduğunu söyler (s. 1). Bu romanın ön sözünde mütercimin diğer

tercümelerine dair bilgiler de mevcuttur. En dikkat çekici olanlardan birisi *Şeytan Mağaraları* isimli tercümesi ile ilgili verilen bilgilerdir. O dönemde çeviri sürecinin baskıdan önceki son aşamasını oluşturan devlet kontrolü, eserde bazı yerlere önemli derecede sansür uygulamıştır. Onay mevkiinin sahibi en büyük patron olarak devlet karşımıza çıkmaktadır. Avan-zâde, romanın gerçek adının *Kırmızı Adamların Yemini* olduğunu; ancak Avrupa'da o dönem Osmanlı padişahına "*Kırmızı Adam*" denildiği için romanda ne kadar "*kırmızı adam*" lafzı var ise hepsinin Maârif Nezâreti tarafından "*sarı adamlar*" olarak değiştirildiğini söyler (s. 1-2). Devr-i İstibdâd'dan dolayı Maârif Nezâreti'nin tercümelere müdahale ettiği görülmektedir.

5. Sonuç

Meşrutiyet Dönemi'nde farklı türlerde ve farklı konularda verdiği telif eserlerin yanında tercüme de yapan Avan-zâde Mehmed Süleyman, dönemin hem önemli bir müellifi hem de önemli bir mütercimi olarak ömrünü mesleğinin yanında yayın dünyasına adanarak meslektaşlarına, vatanın genç kız ve erkeklerine, anne ve babalarına kısacası vatanına hizmet etmeyi amaçlamıştır. Eczacılıktan gazeteciliğe, müelliflikten mütercimliğe kadar birçok kimliğe sahip olan Avan-zâde'nin mütercim kimliğinin incelenmeye çalışıldığı bu çalışmada ön söz ve son söz gibi bilgilendirici metinlerden de yararlanılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Dikkat çekici noktalardan birisi, Tanzimat ile birlikte zirveye çıkan Fransızcadan tercüme hareketidir. Edebî çevirilerin çoğunda döneme hâkim olan anlayış Avan-zâde'de de görülmektedir; yani kaynak kültür olarak Fransız kültürü, kaynak dil olarak da Fransız dili ile karşılaşmaktadır.

Tercüme eserlerinin ön sözünde bizzat mütercim tarafından belirtildiği üzere bir amaç söz konusudur. Tercüme sebebinde, tercüme yönteminde ve sürecinde hep bir amaç vardır. Sebepsiz veya amaçsız bir tercümesi yoktur. En büyük amacı, vatanına, vatandaşlarına ve meslektaşlarına hizmet etmektir. Erek kültüre hizmetin amaçlandığı tercüme eser dahi olsa erek kültüre uygun olmayacağını düşündüğü bazı yerleri tercüme etmemiştir.

Avan-zâde, bazı tercüme eserlerinde hem süreci başlatan işveren ve hem de süreci üstlenen "çeviri işi"nin "uzman" kişisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı tercüme eserlerinde ise işveren olarak dönemin önemli kütüphane ya da kitaplık sahipleri, "çeviri işi"ni üstlenen "uzman" kişi olarak da mütercim Avan-zâde karşımıza çıkmaktadır.

Avan-zâde'nin erek kültürü göz önünde bulundurarak tercüme işine giriştiği, bu süreci ona göre yönettiği ve bunları yaparken amacının ne olduğunu da eserlerine yazdığı ön söz ve son söz gibi bilgilendirici metinlerde belirttiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alman Durûb-ı Emsâli*. (1335/1916). (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1310/1892). *Musavver ve Mükemmel Yeni Osmanlı Takvimi*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1311/1893). *Rehniümâ-yı İdâre-i Beytiyeden Musavver Leke Risalesi*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1315/1897). *Bin Bir Çeşid*. İstanbul: Yuvanaki Panayotidis Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1326/1908). *Gençlere Sihhî ve Tıbbî Gizli Nasihatler*. İstanbul: Kader Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1327/1909). *Şeref Sokağı Esrarı*. İstanbul: Edeb Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1329). *Muabbir yahud Yeni ve Mükemmel Tabirname*. İstanbul: Matbaa-i Kader.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1330/1911a). *İdrar Tahlili*. İstanbul: Kader Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1330/1911b). *Musavver ve Mükemmel Kıyafetname*. İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1330/1911c.). *Ulûm-ı Haftiyeden Yıldızname*. İstanbul: Asaduryan ve Mahdumları Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1911). *Trablusgarb ve Devlet-i Âliye-İtalya Vakâyi-i Harbiyesi*. İstanbul: Matbaa ve Kütüb-hâne-i Cihân.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1331/1912). *İlm-i Kehânet-Kendi Kendine Sihirbazlık*. İstanbul: Araks Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1335/1916a). *Aile Aşçısı 100 Türlü Sebze Pişirmek Usulü*. İstanbul: Kader Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1335/1916b). *Aile Aşçısı 100 Türlü Yumurta Pişirmek Usulü*. İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1335/1916c). *Aile Eczanesi Alman Usulü*. İstanbul: Kader Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1335/1916d). *Alman Usulü Ticaret ve Servet Usulleri*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1335/1916e). *Kadın Hastalıklarından Seyelân-ı Ebyaz*. İstanbul: Kader Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1336/1917a). *İspanyol Nezlesi*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1336/1917b). *Tifüs yahud Lekeli Humma*. İstanbul: Kadınlar Dünyası Matbaası.
- AVAN-ZÂDE M. S. (1338/1919). *Yeni ve Mükemmel Son Rehber-i İzdivâc*, İstanbul: El-Adl Matbaası.
- BENGİ-ÖNER, I. (2008). Çeviribilimde Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru, *Çeviri Seçkisi-I/Çeviriyi Düşünenler*, (Haz. Mehmed Rifat) Ankara: Sel Yayıncılık.
- DU TERRAIL, P. (1328/1910). *Rokanbol* (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Matbaa-i Kader.
- DUMAS, A. (1327/1909). *Monte Kristo* (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Matbaa-i Jirayir ve Keteon.

- Eczacılar Mahsus Muhtıra.* (1329/1911). (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Kader Matbaası.
- Fennî Eğlenceler.* (1322/1904). (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Güzel Hemşire yahud Bir Mahkûmun Kızları.* (1335/1916). (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Kadınlar Dünyası Matbaası.
- Güzel Prenses-Saray Entrikaları.* (1331/1912). (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman ve Sisak Ferid) İstanbul: Lüsüyen Matbaası.
- HUGO, V. (2013). *Sefiller.* (Haz. Erol Kılınç) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- HUGO, V. (1327-28/1909-10). *Sefiller* (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Matbaa-i Jirayir ve Keteon Bedrosyan.
- KANTER, B. (2012). "Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Savunuculuğunda Gelenekçi Bir Yazar: Avan-zâde Mehmed Süleyman", *Erdem*, 63, 177-192.
- KERMAN, Z. (1978). *1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçeye Yapılan Tercümelere Üzerinde Bir Araştırma*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KRAFT, R. (1330/1911). *Altın Gölü* (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman ve Sisak Ferid) İstanbul: Lüsüyen Matbaası.
- LAVEN, G. (1310/1911). *Muhâfaza-i Sıhhat* (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı.
- Mükemmel Hazîne-i Letâif.* (1315/1897). (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Ormanda Bir Kadın Cesedi.* (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Türk Dünyası Matbaası.
- SANDALCI, M. (2011). Avan-zâde Mehmed Süleyman Bey, *Eczacı*, 77 (7), 50-51.
- SANDALCI, M. (2011, 9 Temmuz). Türk Eczacılık Tarihi. Erişim Tarihi: 12 Eylül 2013, <http://www.eczacidergisi.com>
- SEVÜK, İ. H. (1941). *Avrupa Edebiyatı ve Biz.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Seyfettin Özege Bağış Kitapları Katalogu.* (4 cilt, 1973-1978-1980-1989). (Haz. A. Bayram ve M. S. Çöğenli) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- SÜLEYMAN T. (2011). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım.* (Haz. T. Yıldırım ve Ş. Özdemir) İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- SÜLEYMAN T. ve AVAN-ZÂDE M. S. (1329). *Muhît-i Tefeyyüz.* İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi.* (2003). (2 cilt). İstanbul: YKY
- UNAT, F. R. (1940). *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu.* Ankara.
- VERMEER, H. J. (1989). Skopos And Commission in Translational Action", *Readings in Translation Theory*, (Haz. A. Chesterman), Oy Finn Lectura Ab., 173-200.
- 113 Numaralı Hâne.* (1317/1899). (Çev. İskender Ferari ve Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Zehirli İlaç.* (1335/1916) (Çev. Avan-zâde Mehmed Süleyman) İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- <http://www.kulturturizm.gov.tr/EN,38397/mehmet-suleyman--Avanzade.html>. Erişim Tarihi: 12 Eylül 2013.
- http://www.obarsiv.com/kutuphane_bulteni/haziran09/yazar_isimleri_biyografiler.html. Erişim Tarihi: 16 Eylül 2013.